

URTX

E L PATRIMONI ARQUEOLÒGIC DE L'URGELL, SITUACIÓ ACTUAL I PERSPECTIVES DE FUTUR

Oriol Saula i Briansó
Jaume Badias Mata

EL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC DE L'URGELL, SITUACIÓ ACTUAL I PERSPECTIVES DE FUTUR

Ponència

**Oriol
Saula i Briansó**
Arqueòleg del Museu
Comarcal de l'Urgell

**Jaume
Badias Mata**
Arqueòleg

1. L'inventari del patrimoni arqueològic

El primer treball d'inventari dels jaciments arqueològics de l'Urgell el realitzà Ramon Boleda l'any 1976 i fou publicat per l'Institut d'Estudis Ilerdencs, amb el títol *Carta Arqueològica dels rius Corb Ondara i Sió*.¹ En aquest treball es recullen els jaciments arqueològics localitzats per les prospeccions de Ramon Boleda, Joan Tous, Joan Duch, Ramon Florensa i d'altres estudiosos de la història antiga de la comarca. Boleda enumera els jaciments coneguts en aquell moment i en fa una breu aproximació cronològica a partir dels materials que s'hi han recollit.

Joan Duch presentà com a Tesi de Llicenciatura l'any 1980 el treball titulat *Contribució a l'arqueologia de la Vall del Corb, Segarra i Urgell*.² Aquest estudi representa una exhaustiva carta arqueològica de la vall del Corb, de la prehistòria fins a l'època romana, síntesi d'una llarga sèrie de prospeccions efectuades al llarg de la dècada dels setanta.

Aquests treballs són fruit de la iniciativa dels propis estudiosos i historiadors de l'Urgell en uns moments en què la situació de l'arqueologia i de la protecció del patrimoni cultural del país encara no estava normalitzada. La seva tasca va suplir, en certa manera, aquesta mancança i va contribuir de forma decisiva a la conservació i recuperació del patrimoni arqueològic de l'Urgell.

Un cop creat l'any 1980 el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, l'any 1986 s'encomanà la realització de la carta Arqueològica de l'Urgell,³ utilitzant un sistema de fitxes de registre de tipus estàndard per totes les comarques catalanes. En aquestes fitxes es contempla la situació geogràfica, el tipus de jaciment, datació, estat de conservació, descripció del mateix, documentació gràfica i carto-

gràfica, règim de propietat, etc.

En la realització de la carta arqueològica de l'Urgell col·laboraren amb l'Inventari de Patrimoni del Servei d'Arqueologia un bon nombre d'historiadors i afeccionats de la comarca i s'aprofitaren els seus treballs i coneixements del territori.

S'inventariaren un total de 179 jaciments arqueològics que van de la prehistòria a l'antiguitat tardana i amb alguna inclusió de jaciments d'època medieval.

Segons els autors de la Carta, vora la meitat dels jaciments de l'Urgell es troben en un estat de conservació dolenta. El nivell de conservació d'una tercera part és regular i només en una vuitena part dels jaciments la conservació es pot considerar bona. Tot i amb això, és molt difícil d'avaluar fins a quin punt un jaciment pot estar més o menys malmès si no s'hi ha practicat cap excavació ni sondeig. Per altra banda aquestes dades van ser recollides durant els mesos de novembre i desembre de 1986, amb la qual cosa poden haver variat sensiblement en sentit negatiu.

2. L'estat de conservació i causes de destrucció dels jaciments arqueològics a l'Urgell

Un fet evident és que la major part dels jaciments arqueològics de l'Urgell ha patit alguna mena d'alteració o de destrucció. En la majoria dels casos la destrucció és deguda a l'aprofitament agrícola de l'indret. La creixent mecanització del camp i la nova implantació de cultius de regadiu en aquesta àrea han ocasionat en els darrers trenta anys el replanament de nombrosos tossals i vessants amb restes arqueològiques. Aquest fenomen s'ha produït, en bona part, en un moment en el qual no existia cap mena de protecció legal del patrimoni

Vessant sud del jaciment ibèric del Pla de les Tenalles de la Mora, afectat moderadament per l'abancament agrícola del tossal. (Fotografia: Oriol Saula)

arqueològic i, llevat d'algunes excepcions, no es va poder practicar cap excavació arqueològica de salvament. Pel que fa al període anterior a la creació del Servei d'Arqueologia, només en el cas de la vil·la romana del Reguer,⁴ de Puigverd d'Agramunt, de la necròpolis d'Almenara⁵ i d'alguns altres casos aïllats es van poder realitzar excavacions arqueològiques de curta durada i amb unes condicions precàries.

Tot i que els jaciments arqueològics es troben actualment protegits per la llei⁶ es continuen esdevenint casos de destrucció parcial i total d'antics assentaments; com és el cas del poblat ibèric del Pla de les Tenalles de la Mora (La Granyanella) que, abans de ser comprat per l'Ajuntament de Tàrrrega, va patir l'abancament dels seus vessants sud i oest amb la conseqüent destrucció d'una part molt significativa de l'estructura del poblat.

Un altre cas polèmic de destrucció del patrimoni per l'aprofitament agrícola fou l'arrasament l'any 1981 de l'assentament de l'edat del bronze i d'època ibèrica situat al tossal de Santa Llúcia, Almenara,⁷ que va afectar de manera irreversible la totalitat del jaciment arqueològic, tot i el coneixement de la presència de restes d'interès històric en aquest indret.

En un altre sentit les obres públiques com ara carreteres, canals, camins, canalitzacions de gas, llum, telefònica, etc., han anat afectant al llarg de molts anys diferents jaciments arqueològics de la comarca. Ja en el segle passat, les obres del canal d'Urgell van malmetre parcialment assentaments d'època ibèrica i romana de la zona nord de la comarca. Algunes de les carreteres que creuen el territori passen per la vora i en molts casos retallen bona part d'alguns in-

drets d'interès arqueològic, tal és el cas del tossal Rodó de Verdú i el tossal Rodó de Santa Maria de Montmagastrell, obres realitzades durant la primera meitat d'aquest segle i que no contemplaren en cap moment la preservació del jaciment ni cap actuació de salvament.

Les rases de conducció de gas natural, aigua, telefònica i electricitat, tot i ser obres de poca envergadura, poden malmetre també part de jaciments. Tot i amb això, si s'efectua un seguiment quan es realitzen, s'eviten danys al patrimoni i es possibilita la realització d'una intervenció d'urgència per recuperar part de la informació que aporta la zona del jaciment afectada per la rasa. Al mateix temps el seguiment acurat de les obres pot esdevenir un mecanisme de descobriment de nous assentaments arqueològics.

Les obres al casc urbà poden tenir més incidència en la destrucció de restes arqueològiques del que sembla. En el cas dels nuclis ur-

Vista del tossal Rodó de Verdú, afectat per la carretera Comarcal 240 (Fotografia: Oriol Saula)

Vista del tossal Rodó de Santa Maria de Montmagastrell,

Tallat per la carretera Comarcal 240. En primer terme rasa de la telefònica, realitzada l'estiu de 1996, que passa pels peus del jaciment. (Fotografia: Oriol Saula)

bans les obres poden afectar a antigues estructures soterrades; per exemple, Vilagrassa té sota part del seu subsòl una important vil·la romana que ja fou objecte d'una campanya d'excavació l'any 1920.⁸ En determinats sectors de Tàrraga s'han trobat restes arqueològiques de diferents èpoques, a l'igual que en la major part de poblacions de l'Urgell.

Com ja hem apuntat abans els replanaments de terrenys per aprofitament agrícola han incidit de forma molt negativa en la conservació del patrimoni arqueològic de la comarca, essent la primera causa de destrucció dels jaciments arqueològics.

Deixant de banda aquests i altres casos d'obres agrícoles, urbanes i de caràcter públic més general amb conseqüències negatives pel patrimoni, cal esmentar d'altres tipus de destrucció, que si bé són de menor intensitat, la seva acció continuada arriba a alterar irreversiblement nombrosos jaciments arqueològics.

□ Un d'aquests casos és l'erosió per agents naturals, com poden ser les pluges contínues en terrenys amb poca cobertura vegetal, el fenomen de la diàclasi, que afecta especialment les restes constructives que hi ha en superfície, les arrels de determinats tipus de plantes i arbres que poden afectar les estructures dels jaciments, etc. Casos menys freqüents són les riuades que afecten els jaciments propers al llit del riu i que poden provocar esllavissaments de terres; en aquest sentit cal esmentar que, a la vall del Corb, la rubinada de Santa Tecla de 1874 va posar al descobert uns mosaics de la vil·la romana del Vilet.⁹

Petita torrentera formada en un marge del Pla de les Tenalles de la Mora.

L'acció destructiva antròpica facilita l'erosió causada per les pluges. (Fotografia: Oriol Saula)

Forat realitzat per excavadors clandestins

que afecta el jaciment del Telègraf, Anglesola. (Fotografia: Oriol Saula)

□ Una altra causa de degradació és la motivada per les tasques de conreu, com és l'acció de l'arada, el cultiu de vinya, ametllers, oliveres i més recentment fruiters. L'arada tradicional tenia un efecte molt menys perjudicial que la maquinària agrícola actual, amb arres que poden arribar a profunditats molt més grans. La implantació del cultiu d'arbres fruiters, a part de condicionar el replanament del terreny, mina el sòl de forats per plantar els fruiters i demana l'existència d'un ampli sistema de rec, a l'igual que altres conreus de la zona regada pel canal d'Urgell. Moltes restes de jaciments que es troben protegides per una capa prima de terra sobreposada queden pràcticament destruïdes per aquests factors antròpics.

□ Un altre tipus d'erosió humana a l'alça és la causada per les motos de trial i vehicles tot terreny que puguen pels vessants dels tossals on es troben emplaçats jaciments arqueològics. L'acció continuada d'aquesta pràctica arriba a crear autèntiques torrenteres ocasionades per les roderes dels vehicles i acaba facilitant l'acció erosiva de les pluges.

Menció a part mereix la destrucció del patrimoni causada per l'espoli i la recerca clandestina, en general, amb finalitats lucratives o bé de col·leccionisme de caire privat. En aquest aspecte cal destacar la cada vegada més evident proliferació de l'ús de detectors de metalls amb tot el perjudici que això comporta.

Tots aquests factors, molt sovint interrelacionats, provoquen la progressiva destrucció del patrimoni arqueològic de la comarca, un fet davant del qual poc a poc es va avançant en l'intent de trobar vies de solució després d'anys sense gairebé cap mena de protecció.

Roderes de vehicles tot terreny
que erosionen el vessant oest del tossal del Mor de Tàrrega.
(Fotografia: Oriol Saula)

Fenomen de la diàclasi
que afecta les estructures conservades del castell de Tàrrega.
(Fotografia: Oriol Saula)

3. Mecanismes de control, protecció i gestió del patrimoni

Un primer pas de cara a establir un marc jurídic destinat a protegir el patrimoni és la *Llei 9/1993*, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català, on en el seu capítol IV s'enumeren les *normes específiques de protecció del patrimoni arqueològic*.

Per altra banda el nou codi penal castiga amb penes de presó i amb indemnitzacions econòmiques les agressions i delictes contra el patrimoni arqueològic.¹⁰

El Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, creat l'any 1980, amb les seves delegacions territorials s'encarrega de la gestió i coordinació del patrimoni arqueològic existent, vetlla per la seva protecció, manté al dia les cartes arqueològiques i porta un control de les intervencions arqueològiques que es porten a terme.

Dins d'aquest capítol de protecció del patrimoni, el paper del Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga es basa en els següents punts:

Seguiment de les obres que es realitzen al casc urbà de Tàrraga i terme municipal en general, sempre i quan, aquestes impliquin un possible perill pel patrimoni.

Un control periòdic dels jaciments arqueològics de la comarca per tal de vetllar per la seva conservació.

Actuar d'enllaç amb el Servei d'Arqueologia en el cas que algun jaciment corri qualsevol tipus de perill o bé hagi sofert alguna mena d'agressió, així com també informar de la necessitat de realitzar intervencions arqueològiques d'urgència en el terme de Tàrraga si s'escau.

Salvaguardar, estudiar, catalogar i difondre el patrimoni arqueològic procedent de les excavacions arqueològiques i les troballes fortuïtes realitzades a la comarca.

Difusió dels treballs d'investigació d'arqueologia publicats a la revista "*URTX. Revista Cultural de l'Urgell*".

A part dels punts esmentats mantenim que no es podrà assolir una solució pel problema de la conservació del patrimoni arqueològic sense que es donin les circumstàncies següents:

Que tota persona que tingui restes arqueològiques en un terreny de la seva propietat en tingui coneixement oficial i que conegui les seves responsabilitats al respecte.

Que tots els ajuntaments i el Consell Comarcal disposin de les fitxes d'inventari dels jaciments arqueològics per tal que l'administració conegui quins són els jaciments arqueològics de la seva jurisdicció i així poder fer un control efectiu de les obres i alteracions del paisatge que puguin afectar als jaciments arqueològics.

□ Agilització dels mecanismes de l'administració pel que fa a la realització d'intervencions arqueològiques d'urgència, per tal de millorar la imatge de l'arqueologia i desvincular-la de la càrrega negativa que pot comportar una excavació arqueològica en relació amb la paràlització o endarreriment d'una obra.

□ Promoure una conscienciació col·lectiva de la gent respecte a la conservació i estimació del patrimoni, per tal que aquest sigui valorat com un bé col·lectiu del qual tots en som responsables.

Aquest darrer punt és bàsic, ja que un dels principals obstacles que trobem a l'hora de protegir el patrimoni és la manca de sensibilitat per les restes arqueològiques i monumentals en general, així com la infravaloració de les mateixes degut a un desconeixement profund, a nivell general, del que la comarca ofereix en aquest aspecte.

El gran públic té un concepte de l'arqueologia molt parcial i enfocat de cara a les restes monumentals de les antigues grans civilitzacions, en canvi ignoren o treuen importància als jaciments de l'entorn immediat, jaciments que poden tenir una importància vital per conèixer la pròpia història, a part d'altres valors afegits.

4. Interès del patrimoni arqueològic de l'Urgell

L'Urgell compta amb un nombre considerable de jaciments arqueològics d'elevat interès científic, però al seu torn, poden esdevenir centres d'atracció de turisme de caire cultural i rural. Dins del potencial turístic de la comarca, el patrimoni arqueològic, així com l'històrico-artístic, monumental i natural, poc desenvolupats fins avui com a pol d'atracció, poden jugar un paper vertebrador en aquest sentit. A part del Molí d'Espígol de Tornabous, corresponent a l'època ibèrica, a la comarca existeixen altres jaciments que despunten per la seva singularitat i importància, com poden ser la necròpolis d'Almenara, de la cultura dels Camps d'Urnes, i la torre romana de Castell-Lliuró a Castellnou d'Ossó. Els dos primers es troben parcialment excavats i el tercer, pel seu caràcter monumental, també pot ser visitable a curt termini si s'habilita de forma adequada.

4.1 La torre romana de Castellnou d'Ossó. Proposta de recuperació d'un monument de gran interès cultural i turístic.

Per les seves característiques i singularitat creiem que la torre romana de Castellnou d'Ossó mereix ser recuperada com a conjunt patrimonial i ser potenciada com a monument d'interès turístic de primer ordre. És per això que en la nostra ponència fem una proposta d'actuació en aquest jaciment que, malgrat la seva relle-

Reparació d'una torrenera al Pla de les Tenalles de la Mora.

Jaciment propietat de l'Ajuntament de Tàrraga. (Fotografia: Oriol Saula)

Excavacions arqueològiques d'urgència al jaciment ibèric i romà del pla del Perelló,

dins del casc urbà de Tàrraga, realitzades arrel d'un seguiment d'obres en aquest indret. (Fotografia: Oriol Saula)

Sala d'Aqueologia del Museu Comarcal de l'Urgell.

Exemple de difusió del patrimoni arqueològic. (Fotografia: Oriol Saula)

Vista aèria del Molí d'Espígol de Tornabous

(Fotografia: Oriol Saula)

Zona sud- sud-oest de la torre afectada per les obres urbanístiques.

(Fotografia: Oriol Saula)

Planta topogràfica de la torre de Castellnou d'Ossó.

Aixecament topogràfic: Xavier Mayora i Tebé, Oct. 95

vància, podem dir que és un dels grans desconeguts de la comarca de l'Urgell.

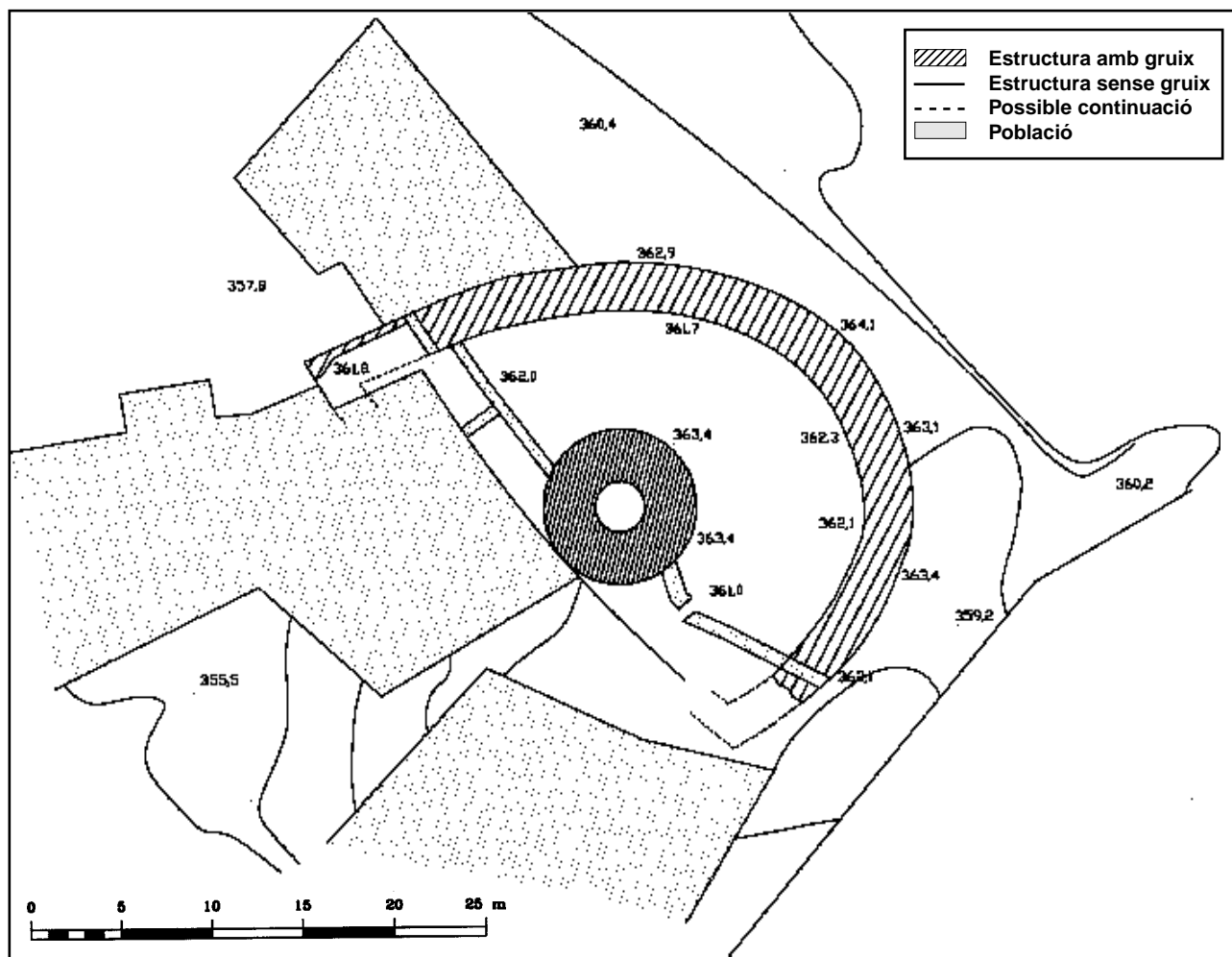
Si repassem la bibliografia referent al monument en qüestió, ja l'any 1934 l'il.lustre arqueòleg i arquitecte Puig i Cadafalch va incloure la torre de Castellnou d'Ossó dins de l'obra *L'Arquitectura romana a Catalunya*¹¹ en la qual es fa un recull de totes les restes d'origen romà existents al Principat. Puig i Cadafalch tracta de forma extensa el monument romà de Castellnou i en publica dues fotografies, una planta i una secció.

No és fins la dècada de 1960 que la torre no torna a ser objecte d'interès, en aquesta ocasió per part dels investigadors Rodrigo Pita Mercé i Federico Lara Peinado vinculats a l'Institut d'Estudis Ilerdencs.¹²

L'any 1988 la torre de Castellnou va ser inclosa dins del catàleg de l'exposició *L'Urgell. Edificis i monuments històrics*. Organitzada pel Museu Comarcal de l'Urgell.¹³

Més recentment la torre romana, així com la torre medieval de guaita que hi ha a l'interior de la construcció romana, han estat objecte d'estudi per part de Vicenç Buron¹⁴ i també per Joan Ramon González, el treball d'aquest darrer serà publicat al volum de l'Urgell de la *Catalunya Romànica* (en premsa).

La torre romana de Castellnou d'Ossó és de planta semicircular, tot i que part de la seva banda sud - sud-oest, tram presumiblement rectilini del recinte, es troba en bona part destruït i en part possiblement soterrat pel que fa a les filades inferiors, que no degueren ser afectades pel rebaixament del mur. Actualment es conserva tot el traçat circular oriental i una cantonada de la banda oest que ens permet conèixer la fisonomia originària de la torre. El

Torre romana de Castellnou d'Ossó,
vista des de l'est.
(Fotografia: Oriol Saula)

seu diàmetre màxim és de vora 24 metres. L'alçada visible conservada oscil·la entre els 4,20 i 5,50 metres, tot i que hi ha més filades soterrades que poden donar una alçada total superior a la que s'observa en l'actualitat. La torre es troba construïda amb grans blocs de pedra sorrenca tallats de forma regular. Bona part dels carreus són encoixinats, d'altres són de parament llis i repicats per la seva cara externa. El mur que delimita el recinte es troba format per un doble parament amb un farciment interior de morter de calç que actua de lligam de l'obra, amb una amplada total de 2,5 metres. En les filades superiors el farciment intern del mur sembla ser de terra i pedra petita, però aquest detall només es constata en l'extrem sud-est del mur, secció feta per l'arrasament d'aquest sector del recinte durant el present segle. A la zona central de l'interior del recinte, a la vora de la desapareguda paret sud-sud-oest, s'aixecà en època medieval una torre de guaita circular, de 4,25 metres de radi, de la qual només es conserva una alçada de

poc més de quatre metres. Aquesta torre es conserva en un estat molt precari.

La torre de Castellnou d'Ossó, coneguda d'antic com a Castell-Lliuró, és una construcció romana de característiques úniques a Catalunya i sense paral·lels coneguts a l'Estat espanyol. Malgrat les agressions i desperfectes soferts conserva bona part de la seva fisonomia i monumentalitat, que la fan un monument de primer ordre dins del patrimoni d'època romana que hi ha a Catalunya. Malgrat això no se li ha donat fins al moment present la importància que es mereix ni s'ha tirat endavant mai cap projecte d'estudi ni de recuperació de la torre.

La nostra proposta té l'objectiu d'establir les premisses per a un estudi del conjunt monumental, per la realització d'una consolidació i restauració de les restes i esbossar un projecte de promoció i divulgació d'aquest monument com a pol d'atracció de turisme rural i cultural.

Restes de la torre de guaita medieval
aixecada a l'interior de
la torre romana de
Castellnou.
(Fotografia: Oriol Saula)

Angle nord-oest de la construcció romana i mur sud-sud-oest
 tapat parcialment per coberts moderns.
 (Fotografia: Oriol Saula)

Església romànica de Castellnou d'Ossó i Molí medieval de Castellnou d'Ossó
 (Fotografia: Oriol Saula)

□ En primer lloc l'estudi científic del conjunt patrimonial es fonamenta en l'excavació arqueològica de l'interior del recinte, així com la realitza-

ció de diferents cales en l'àrea circumdant amb la intenció d'estudiar les característiques de la torre, d'interpretar la seva funció i d'establir-ne la cronologia. Prèviament a l'excavació és necessària una neteja de les restes. Paral·lelament cal fer un estudi tipològic de la torre i una anàlisi de la interrelació de la fortificació amb el territori en el qual s'inscriu.

□ L'adequació de les restes monumentals passa, en primer lloc, per una restauració de la torre de guaita medieval, que es troba en un estat precari de conservació (actuació que es pot realitzar prèviament a l'excavació arqueològica per tal d'evitar possibles esllavissades), i en segon lloc per una consolidació del mur de la torre romana així com de les estructures que apareguin durant el procés d'excavació de l'interior del recinte.

□ Un altra actuació necessària és la realització d'accessos a l'interior de la torre i el condicionament de l'interior en funció de les estructures que surtin a la llum en l'excavació. Junament amb això s'hauria de preveure una adequada retolació a l'interior del poble i entorns del monument amb plafons explicatius del conjunt, així com de la història de l'indret.

□ Més a llarg termini es pot plantejar la compra dels tancats i coberts annexos a la torre per tal de tenir una visió del monument en tot el seu perímetre conservat. Aquest fet també possibilitaria la recuperació del pou del gel, situat a la vora de la torre, i facilitaria el rebaiament del terreny del voltant de la torre per tal d'estudiar la fonamentació de la fortificació i recuperar la visió de les filades inferiors, que donarien una major monumentalitat i un atractiu afegit al conjunt. Per altra banda això també possibilitaria l'estudi de la paret occidental de la torre romana, destruïda en la seva major part per l'eixamplament del carrer adjacent, d'aquesta manera, encara que només en les seves filades inferiors, es podria recuperar la planta d'aquest sector de la construcció defensiva romana, i tal vegada, documentar el seu accés originari.

□ Un altre pas que es pot realitzar paral·lelament als punts tractats anteriorment és millorar els accessos a la població (carreteres, camins veïnals, entrada al poble, etc.) així com col·locar cartells indicadors en les principals cruïlles i vies de comunicació de la zona, especialment transitada durant el cap de setmana.

□ En la mateixa línia caldria potenciar i condicionar d'altres espais i edificis d'interès cultural del terme municipal. El mateix Castellnou acull una església romànica del segle XII, amb un sarcòfag d'època medieval en el seu interior, i un molí medieval de gran interès i en un estat

relativament bo de conservació. Per altra banda, davant del poble, al marge esquerre del Sió, dins del terme de Puigverd, hi ha les restes de la vil·la romana del Reguer, jaciment arqueològic d'època Baix Imperial que, tot i la seva notorietat i les troballes l'any 1961 de mosaics policromats del segle IV (conservats al Museu Arqueològic de Catalunya a Barcelona) no ha estat posteriorment objecte de cap excavació¹⁵. L'actuació arqueològica a la vil·la del Reguer podria plantejar-se com un objectiu a més llarg termini i, a part de l'innegable interès científic, contribuiria a incrementar encara més l'atractiu cultural de l'àrea.

□ Un aspecte bàsic és la confecció d'itineraris turístico-culturals que donin a conèixer la zona i ofereixin una variada possibilitat de rutes per la comarca i àrees veïnes. Aquestes rutes poden contemplar la visita de jaciments arqueològics i de monuments de caire històric i artístic, i vincular-ho amb recorreguts d'interès natural i paisatgístic, dins d'un context de turisme rural i cultural. Aquest aspecte es pot plasmar amb la confecció de tríptics i guies d'itineraris d'interès arqueològic i de caire històric-artístic en general.

4.2. Els jaciments arqueològics de l'Urgell i la creació de rutes turístiques d'interès cultural a nivell comarcal i intercomarcal

La creació de rutes d'interès arqueològic i cultural, així com l'equipament i condicionament de les mateixes, és un factor clau a l'hora de vertebrar el turisme cultural a l'Urgell. D'aquesta manera s'ompliria un buit existent, en aquest aspecte, a la nostra comarca. En l'actualitat a l'Urgell i àrees veïnes no existeix cap jaciment arqueològic anterior a l'època medieval que sigui visitable o bé que estigui obert al públic amb un mínim de requisits. El Molí d'Espígol de Tornabous es troba en tràmits de ser obert al públic de forma permanent, amb itineraris de visita, nova guia i senyalització inclosos, que esperem que el Departament de Cultura de la Generalitat tiri endavant promptament. En la mateixa línia cal esmentar el projecte de parc arqueològic de la ciutat romana de Ileso (Guissona), tot i amb això encara es troba en una fase preliminar. En la mateixa fase es troba el jaciment de la primera edat del ferro i època ibèrica dels Vilars d'Arbeca (Les Garrigues), molt proper al límit amb la comarca de l'Urgell.

Per altra banda existeixen d'altres jaciments d'interès, que ja han estat amb anterioritat objecte d'excavacions arqueològiques, d'entre els quals cal remarcar la necròpolis de la primera edat del ferro d'Almenara (800-650 a. C.), que amb una mínima inversió pot ser habilitada per la visita.

Això implicaria una reexcavació del conjunt de la necròpolis, la seva posterior consolidació i neteja així com una tanca de protecció del jaciment. Completarien el conjunt una retolació i senyalització de les restes arqueològiques així com la col·locació de plafons explicatius del conjunt funerari i dels rituals d'enterrament de la cultura dels Camps d'Urnes a la qual pertany el jaciment d'Almenara. Un exemple d'adequació per la visita d'un jaciment de similars característiques el tenim en la necròpolis de la Colomina de Gerp, a la veïna comarca de la Noguera.

Conclusions

Si bé som conscients que a nivell d'investigació arqueològica el que cal és un projecte a llarg termini que contempli l'excavació d'un conjunt de jaciments claus per a l'estudi de la prehistòria i història antiga de la comarca (com poden ser la continuació de les excavacions al Molí d'Espígol de Tornabous, l'excavació del tossal del Mor de Tàrrega, el jaciment de la Cadena, així com les vil·les romanes del Vilet, del Reguer i de Vilagrassa, entre altres jaciments d'interès), hem de tenir present que ara per ara el que cal és consolidar i fer rendibles cultural i turísticament els que amb un esforç assumible poden ser habilitats per formar part dels itineraris abans esmentats amb una promoció adequada. Per altra banda hem de ressaltar que tant el Molí d'Espígol de Tornabous, com la necròpolis d'Almenara i la torre romana de Castellnou d'Ossó són jaciments arqueològics de primer ordre dins del patrimoni històric català. Juntament amb la ciutat romana de Ileso (Guissona), els Vilars d'Arbeca i algun altre jaciment proper a la comarca, poden constituir una ruta d'interès arqueològic intercomarcal en un termini de temps relativament curt.

La visita d'aquests indrets es pot alternar, naturalment, amb visites a d'altres monuments de caire històric i artístic com són castells, torres de guaita, esglésies, convents, així com museus i espais d'interès artístic, cultural, natural i etnogràfic.

La rehabilitació dels conjunts arqueològics esmentats i la creació de les diferents rutes d'interès cultural i natural plantejaria unes expectatives que podrien ser aprofitades per la iniciativa privada, com poden ser la creació de guies turístics, l'adaptació de cases de poble i masos per acollir els possibles visitants i excursionistes, potenciació dels negocis de restauració i d'altres tipus de serveis, etc.

Un punt fonamental és el finançament de totes aquestes intervencions destinades a recuperar i potenciar el patrimoni arqueològic i cultural en general. En aquest sentit cal una col·laboració entre l'Ajuntament de cada mu-

nicipi, el Consell Comarcal, el Departament de Cultura de la Generalitat i la Diputació.

Pel que fa a aquest tema és convenient tenir presents totes les vies de subvenció possibles. Una d'aquestes vies és el *fons i programes de la Unió Europea d'interès per a les corporacions locals*. Dotze municipis de l'Urgell es troben catalogats com a zones 5B o zones desafavorides. Bona part es troben a la Vall del Corb i d'altres a la conca del Sió, entre aquests darrers hi ha Agramunt, Puigverd i Ossó de Sió, terme on s'emplaça la torre romana de Castellnou d'Ossó. Tot i que en l'actualitat les subvencions ja tenen una finalitat concreta, l'any 1999

es preveu una nova convocatòria d'ajuts del tipus 5B que poden ser aprofitats en el sentit abans esmentat. Altres tipus d'ajuts com el *LEADER II*, poden ser també aprofitats, en aquest cas per la iniciativa privada, en relació amb la potenciació del patrimoni cultural i rural. Altres fons de finançament poden provenir del sector de l'empresa privada de la comarca, que ja ha participat en determinades ocasions en la recuperació del patrimoni i en la seva difusió.

Però és sobretot l'administració, en els seus diferents àmbits, la que ha de tirar endavant aquests projectes, amb la lògica col·laboració dels tècnics en patrimoni de la comarca.

Notes

- 1- BOLEDA, R., 1976: Carta Arqueològica de les valls dels rius Corb, Ondara i Sió. Ed. I.E.I. Lleida
- 2- DUCH, J., 1980: *Contribució a l'arqueologia de la vall del Corb, Segarra i Urgell*. Tesi de llicenciatura inèdita. Universitat autònoma de Barcelona.
- 3- La Carta Arqueològica de l'Urgell fou encomanada per Inventari de Patrimoni del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya a Robert Farré i Teresa Marco i es dugué a terme entre el setembre i desembre de 1986.
- 4- BATISTA, R., 1962: "Salvamento de mosaicos romanos en Puigverd de Agramunt (Lérida)" a *Ampurias*, núm XXIV, Barcelona. Pags. 217-221.
- 5- MALUQUER, J., 1973: "La necròpolis de Almenara en Agramunt (Lérida)" a *Pyrenae*, núm. 9. Barcelona. Pags. 185-193.
- 6- Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català. Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya. Núm. 1807. 11.10.1993.
- 7- GONZÁLEZ PEREZ, J.R., 1981: "Un exemple vergonyós: la destrucció del Tossal de Santa Llúcia" a *Diario de Lérida*, 3-II-81.
- GONZÁLEZ PEREZ, J.R., 1981: "El tossal de Santa Llúcia" a *Sió* núm. 205, Agramunt, març de 1981.
- 8- SERRA I RÀFOLS, J. de C., 1931: "Excavacions a Vilagrassa" a *Anuari de L'Institut d'Estudis Catalans* MCMXXI - MCMXXVI, Barcelona, 1931. Pag. 93.
- 9- *Libro de actas de la Comisión Provincial de Monumentos históricos y artísticos de Lérida. (Empieza el 7 de mayo de 1866)*. Veure les actes dels dies 24 i 25 de setembre de 1976 i dies següents.
- 10- Articles 323 i 324 de la "*Ley Orgánica del Código Penal. Articulado de la Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, con anotaciones, notas de concordancia e índice analítico por materias y conceptos*". Ed. Atm. Madrid, 1996. Pags. 196-198.
- 11- PUIG I CADA FALCH, J., 1934: *L'arquitectura romana a Catalunya*. Ed. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 1934. Pags. 72-74.
- 12- PITA MERCÉ, R., 1965: "Ossó de Sió. Notas de Arqueología de Cataluña y Baleares" a *Ampurias* Núm. XXVI-XXVII. Barcelona, 1965. Pags. 307-308.
- LARA PEINADO, F., 1966: "La fortaleza romana de Castell-lliuró en Castellnou de Sió" a *La Mañana*. 27 de febrer de 1966.
- 13- D.D.A.A., 1988: *L'Urgell: edificis i monuments històrics*. Ed. Museu Comarcal de l'Urgell. Tàrrrega, 1988..
- 14- BURON, V., 1989: *Castells romànics catalans. Guia*. Barcelona, 1989. Pag. 259.
- 15- BATISTA, R., 1962: Op. cit.

Bibliografia

- BALIL, A., 1973: " Los Mosaicos Romanos del Vilet i Vilagrassa (Lérida)" a *Congreso Nacional de Arqueología*. Jaén 1971. Zaragoza, 1973. Pags. 727-734.
- BATISTA, R., 1962: " Salvamento de mosaicos romanos en Puigverd de Agramunt (Lérida)" a *Ampurias* núm. XXIV.
- BLAZQUEZ, J.M.; G. LOPEZ MONTEAGUDO; M.L. NEIRA JIMÉNEZ; M.P. SAN NICOLAS PEDRAZ, 1989: *Mosaicos romanos de Lérida y Albacete. Corpus de mosaicos de España*. Fascicle VIII. Madrid.
- BOLEDA, R., 1976: *Carta Arqueològica de les valls dels rius Corb, Ondara i Sió*. De. I.E.I., Lleida.
- BURON, V., 1989: *Castells romànics catalans. Guia*. Barcelona.
- D.D.A.A., 1982: *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, Ed. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- D.D.A.A., 1988: *l'Urgell: edificis i monuments històrics*. Ed. Museu Comarcal de l'Urgell. Tàrrrega.
- DUCH I MAS, J., 1986: *Contribució a l'Arqueologia de la Vall del Corb, Segarra i Urgell*. Tesi de llicenciatura inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona.
- GONZÁLEZ, J.R., 1981: "Un exemple vergonyós: la destrucció del Tossal de Santa Llúcia" a *Diario de Lérida*, 3-II-81.
- GONZÁLEZ, J.R. 1981: "El Tossal de Santa Llúcia" a *Sió* núm. 205, Agramunt, març de 1981.
- LARA PEINADO, F., 1966: "La fortaleza romana en Castell-lliuró en Castellnou de Sió" a *La Mañana*, 27 de febrer de 1966.
- MALUQUER DE MOTES, J; A. LLORENS; V. BALDELLOU; M. CURA, 1971: "Colaboración de la Universidad de Barcelona en las excavaciones del poblado ibérico del Molí d'Espigol en Tornabous", a *Pyrenae*, núm. 6. Pags. 19-46.
- MALUQUER DE MOTES, J., 1973: "La necròpolis de Almenara en Agramunt (Lérida)", a *Pyrenae*, núm. 9. Pags. 185-193.
- MALUQUER DE MOTES, J. 1986: *Molí d'Espigol. Tornabous. Poblats ibèrics*. Ed. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- PITA MERCÉ, R., 1965: "Ossó de Sió. Notas de Arqueología de Cataluña y Baleares" a *Ampurias* Núm. XXVI-XXVII. Barcelona, 1965. Pags. 307-308.
- PUIG I CADA FALCH, J., 1934: *L'arquitectura romana a Catalunya*. Ed. I.E.C. Barcelona.
- SAULA, O., 1993: "Història de les excavacions arqueològiques a la comarca de l'Urgell (I). Les primeres intervencions i l'Institut d'Estudis Catalans", a *Urtx* num. 5. Pags. 51-61.
- SAULA, O., 1994: " Història de les excavacions a la comarca de l'Urgell (II). De la postguerra a l'any 1955", a *Urtx* núm. 6. Pags. 5-33.
- SERRA RÀFOLS, J. de C., 1931: "Excavacions a Vilagrassa", a *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans MCMXXI-MCMXXVI*. Barcelona. Pag. 93.